

1945. godine. Ovako jednolična izvorna osnova doprinela je stvaranju određene atmosfere, koju krasi distanca od opšteg konteksta rata i nasilja. Očigledno nesvesno preuzeta iz korišćenih materijala, obeleženih naporom ustaškog režima da na odgovarajući način prikaže sebe i reforme koje je trebalo sprovesti, ova atmosfera ne ugrožava ni u kom smislu istraživački integritet publikacije, već mu samo doprinosi. Autor savršeno održava sopstvenu, nezavisnu perspektivu dok na sveobuhvatan način sagledava najvažnije aspekte onoga što je bila kulturna politika ustaškog režima. Razmatrajući pitanja koja su do sada izmicala pažnji istoričara, Rori Jeomans je dao značajan doprinos izučavanju fenomena Nezavisne Države Hrvatske i postavio tematske osnove za dalja istraživanja.

*Milan Radovanović*

Jovan Ćulibrk, HISTORIOGRAPHY OF THE HOLOCAUST IN YUGOSLAVIA, Beograd, Pravoslavni bogoslovski fakultet Univerziteta u Beogradu, Institut za teološka istraživanja, 2014, 217.

Mera stepena razvijenosti neke istoriografije jeste i njena svest o sopstvenim dometima, samorefleksija koja uspeva da odredi svoje mesto, u razmerama opšte istoriografije, kako tematski, tako i metodološki. Masovno i organizovano nasilje u 20. veku, „veku ekstremizma“, koje je kulminiralo u godinama Drugog svetskog rata u „industriji smrti“, svakako je jedna od ključnih tema savremene istoriografije. U tom okviru, tema holokausta je sigurno jedna od najvažnijih s tim što njen značaj daleko prevazilazi okvire istoriografije. Ona je ujedno svojevrsni kulturološki lakmus, tako da svaka ozbiljnija analiza istoriografije

holokausta nužno mora da ga tretira kao prvorazredan društveni fenomen.

Episkop slavonski Jovan Ćulibrk je u svojoj knjizi pod naslovom *Historiography of the Holocaust in Yugoslavia* temi holokausta i pisanja o njemu pristupio upravo na navedeni način. Jovan Ćulibrk je poznat naučnoj javnosti kao jedan od najboljih poznavalaca istorije holokausta i holokausta u Jugoslaviji. Stoga je bilo sasvim prirodno što je upravo on svoje istraživačke napore usmerio na temu istoriografije holokausta na tlu Jugoslavije. Knjiga je proširena verzija master rada odbranjenog u Međunarodnoj školi Rotberg pri Hebrejskom univerzitetu u Jerusalimu pod mentorstvom jednog od vrhunskih istraživača holokausta Davida Bankira. Prvo izdanje knjige pod naslovom *Istoriografija holokausta u Jugoslaviji* objavljeno je u Beogradu 2012. godine.

Polazeći od premise da je proučavanje istorije holokausta u Jugoslaviji „osuđeno da se bavi percepcijama Jugoslavije i njene istorije“ (str. 8), autor je kao svoj glavni zadatak istakao davanje odgovora na dva ključna pitanja: da li su istraživači holokausta svesni procesa razvijanja kriterijuma –modela istraživanja holokausta i da li postoji verzija ovih kriterijuma za jugoslovenski slučaj (13). U skladu sa postavljenim zahtevima je i struktura rada; započinje *Uvodom*, koji je ujedno i prva glava: *Kriterijum, kontekst i politika* (9–30). Razmatrajući društveni kontekst istraživanja holokausta u zemljama naslednicama Jugoslavije, kao i zloupotrebu holokausta i genocida tokom devedesetih godina prošlog veka, autor je zaključio da 'istoriografska' opsesija genocidom i holokaustom na Balkanu na kraju 20. veka nije uspevala da proizvede istraživanje holokausta, nego je proizvela opsesiju opsesijom (30).

Centralni i najveći deo rada jeste druga glava pod naslovom *Put istoriografije* (31–128). Sasvim opravdano, analiza istoriografije holokausta je usklađena ne samo sa sopstvenom dinamikom, nego iznad svega sa širim društvenim kontekstom i istoriografskim dometima. Na toj osnovi je izvršena i periodizacija izlaganja na period između dva rata, ratne godine, period od svršetka rata do 1948, zatim period koji se završava Titovom smrću; njemu sledi period okončan krajem jugoslovenske države. Poslednji period je započeo 1991, a okončan je 2007. godinom.

Iscrpno, ali i koncizno, autor je veoma uspešno analizovao istoriografiju holokausta u Jugoslaviji, ali i mnogo više od toga. Iako je u centru izlaganja istoriografija holokausta, ovo je ujedno i sažeta istorija jugoslovenske istoriografije i njene društvene uloge. Ta istorija se ne završava godinom nestanka jugoslovenske države, jer autor minuciozno analizuje istraživanja holokausta i u postjugoslovenskim državama i društvenu ulogu koju su ona imala tokom krvavog razaranja te države. Analizom su obuhvaćeni praktično svi relevantni radovi koji su za temu imali holokaust u Jugoslaviji.

Prividno van osnovnog toka izlaganja jesu i neobično važna opažanja i ukazivanja na neke značajne istorijske činjenice i događaje. Usvajajući magistralne tokove istraživanja holokausta, autor je, sasvim opravdano, istakao zahtev koji se postavlja pred istraživače holokausta u Jugoslaviji: nije dovoljno da se on posmatra samo po okupacionim oblastima jer se time gubi uvid u celinu, pri čemu holokaust u Jugoslaviji uvek mora da bude posmatran u okviru opšteg toka „konačnog rešenja jevrejskog pitanja“. U poslednjem odeljku druge glave, pod nazivom *Kapinja zrelosti* (100–128), autor je izneo jednu od svo-

jih ključnih ocena: jugoslovenska komunistička škola istoriografije je tragično skončala u vreme kada je trebalo da donese plodove oslobođene od ideološkog balasta (115). Rad se završava *Zaključkom* (129–134) pod karakterističnim naslovom: *Ni šagrinska koža ni leopardovo krzno* u kojem su sumirane osnovne karakteristike istoriografije holokausta sa jugoslovenske teritorije. Autor je zaključio da radovi jugoslovenskih istraživača nikada nisu podlegli „naraciji holokausta“ i da imaju vrlinu da se se nikada nisu udaljili od konteksta Drugog svetskog rata (130–131). Pri tome je aktuelizovao i osnovno pitanje ključno za istoriju holokausta, pitanje početka „konačnog rešenja jevrejskog pitanja“ i mesta holokausta u okupiranoj Srbiji i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u procesu uništenja Jevreja.

Radu su pridodata tri priloga, tri eseja o knjigama sa temom holokausta, od kojih se dva odnose na holokaust u Jugoslaviji, dok se treći odnosi na fenomen holokausta iz ugla revizionista, odnosno njegovih negatora. Ovi prilozima odlično ilustruju autorov metodološki pristup i skladno dopunjuju osnovni tekst. Priložena je obimna selektivna bibliografija o istoriografiji holokausta u Jugoslaviji, ali su tu i najvažniji naslovi iz opšte istorije holokausta. Suvišno je i naglašavati od kolike će koristi istraživačima biti ova bibliografija, jer su njom obuhvaćena i dela koja su napisana ne samo na svetskim jezicima, nego i ona napisana na ivritu. Na kraju rada priloženi su imenski i geografski registar.

Radom Jovana Čulibrka istoriografija je dobila temeljno i savesno urađeno delo koje će morati da konsultuje svako ko želi da se upozna ne samo sa temom istoriografije holokausta u Jugoslaviji, nego i sa samom temom holokausta jer je to ujedno i vredan prilog opštoj isto-

riografiji holokausta. Iako je *Historiography of the Holocaust in Yugoslavia* pionirski rad, reč je svakako o delu koje je referentno za temu istoriografije holokausta u Jugoslaviji. Treba naglasiti da su radovi ovakve vrste retki i u mnogo razvijenijim istoriografijama. Posebna vrednost dela je u tome što je napisano u skladu sa savremenim metodološkim zahtevima i trendovima u istoriografiji holokausta. Lep i jasan stil će doprineti da delo bude čitano ne samo u stručnim krugovima, nego i u široj zainteresovanoj javnosti. Izuzetno je važno što je ova knjiga objavljena i na engleskom jeziku jer će time mnogo širi krug zainteresovane javnosti moći da stekne uvid u istraživačke domete istoriografije holokausta u Jugoslaviji i doprinese njegovom razumevanju.

*Milan Koljanin*

ЛЕКСИКОН ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА У СРБИЈИ, уредници др Станислав Сретеновић и др Данило Шаренац, Београд, Институт за савремену историју, 2015, 423.

U godinama obeležavanja stogodišnjice Velikog rata u svetskim naučnim i publicističkim krugovima, ali i u široj javnosti, može se uočiti višestruki porast interesovanja za brojne probleme vezane za ovaj, do tada, najveći i najtragičniji oružani sukob u povesti čovečanstva. Mada je tokom proteklih decenija objavljeno desetine hiljada stručnih radova i monografija, najnovije, naučno pouzdane, publikacije potvrđuju davno utemeljeno mišljenje u istoriografiji, prema kome se nijedna tema ne može smatrati u potpunosti istraženom i „prevaziđenom“. Uvid u „nove“ istorijske izvore, ponovno iščitavanje pozna-

tih dokumenata i razvoj novih metodoloških pristupa u nauci umnogome doprinose obogaćivanju naučnog znanja.

Osim navedenog, u procesu sveukupnog oživljavanja interesovanja za Prvi svetski rat pojavio se određeni broj radova čiji su autori, među kojima se nalaze pojedini predavači na prestižnim evropskim i drugim univerzitetima, nastojali da, u manjoj ili većoj meri, relativizuju utemeljene činjenice i tako reinterpretiraju ulogu aktera u ratu. U središtu ovih konstrukcija, zasnovanih na postmodernističkoj istoriografiji i podstaknutih savremenim političkim ciljevima, nalazi se pitanje odgovornosti za izbijanje rata, odnosno pokušaj da se Srbija i zemlje članice Antante prikažu kao izazivači sukoba. Ove tendencije predstavljaju izazov za nauku, pozivajući na njihovo kritičko preispitivanje.

Počev od 2014. mnoge akademske i istraživačke institucije u Srbiji su svojom izdavačkom delatnošću obeležile godišnjice prelomnih događaja u Velikom ratu na srpskom i balkanskom prostoru. Svoj doprinos dao je, takođe, Institut za savremenu istoriju iz Beograda, koji je prošle godine objavio *Leksikon Prvog svetskog rata u Srbiji*. Urednici *Leksikona*, dr Stanislav Sretenović i dr Danilo Šarenac, otvorili su u *Uvodu* nekoliko važnih pitanja vezanih za obnavljanje interesovanja za Prvi svetski rat u Srbiji: u kojoj meri smena generacija doprinosi oživljavanju kolektivnog sećanja na ovu tragičnu epopeju srpskog naroda, potom da li uzroke tog procesa treba tražiti u krvavom raspletu jugoslovenske krize tokom devedesetih godina i sporom udaljavanju od ideologije jugoslovenstva i komunističkih tradicija. Dalje, da li je reč o svojevrstnom odgovoru javnog mnjenja suočenog sa snažnom tendencijom većine evropskih